

Socijalni model invaliditeta put prema inkluziji

Nataša Franić,

Hrvatski savez udruga invalida rada

Travanj, 2024. godine

Pojam invaliditeta kroz vrijeme

- ▶ Termin *invalid* dolazi od latinskih riječi *in-validus* što znači ne vrijedan, ne sposoban, nejak, nemoćan, slab.
- ▶ Termin je stigmatizirajući i ima negativnu konotaciju jer umjesto postojećih sposobnosti u prvi plan stavlja nesposobnost, ograničenje, smetnje te na taj način osobu na koji se taj pojam odnosi stavlja u nezavidan položaj i pridonosi njezinoj stigmatizaciji u društvu.
- ▶ 90-tih godina 20. stoljeća struka pokušava iznaći primjereniju terminologiju i prihvaća pojam *osobe s posebnim potrebama*.
- ▶ Pojam ukazuje na potrebe a ne na značajke osobe, i kako izraz nije bio pejorativan poput onog *invalid*, vrlo je brzo prihvaćen u stručnoj javnosti i u medijima. Na veliko iznenađenje struke, oni koji su bili iznimno nezadovoljni odabirom i korištenjem ovog pojmom bile su same osobe s invaliditetom. (L. Kiš Glavaš)
- ▶ O terminologiji se raspravljalo na nivou udruga i saveza osoba s invaliditetom.

Sheratonska deklaracija

- ▶ 2003. godine u hotelu Sheraton u Zagrebu, koji je tada bio jedini prostorno pristupačan (osobe s invaliditetom su se samostalno mogle njime kretati, koristiti toalet i druge prostore i usluge), održan je skup svih krovnih udruga osoba s invaliditetom različitih oštećenja, bolesti i poremećaja. Kao zaključak skupa, donesena je tzv. Sheratonska deklaracija.
- ▶ Radi se zapravo o apelu usmjerenom medijima i stručnoj javnosti u kojem zajednica osoba s invaliditetom objašnjava neprimjerenost pojma posebne potrebe i inzistira da se osobe s invaliditetom upravo tako i naziva a ako se radi o djeci da ih se naziva djecom s teškoćama u razvoju (jer teškoće možda u konačnici, u odrasloj dobi, neće rezultirati invaliditetom).
- ▶ Ono što je ovdje važno je da se pojam osoba ili dijete stavi ispred invaliditeta odnosno teškoća u razvoju, što je tzv. *people first* terminologija.

Osoba s invaliditetom

Dijete s teškoćama u razvoju

- ▶ Upravo takav pristup ukazuje da je oštećenje, bolest ili poremećaj i posljedično smanjena funkcionalna sposobnost samo jedna od značajki osobe, a ne njezino osnovno obilježje.
- ▶ pojam označava prije svega osobu koja je na prvom mjestu, osobu koja je vrijedna, koja ima svoje dostojanstvo, koja se može razvijati i koja ima svoje potencijale.
- ▶ Godine 2009. ovu raspravu je aktualizirala i Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom, s istim zaključkom. Nakon podnošenja njezinog Izvješća Hrvatskom saboru krenulo se s izmjenama Ustava RH 2010. godine.
- ▶ Od tada je spomenuto i službena terminologija u RH.

Stavovi i odnos prema invaliditetu kroz povijest

- ▶ Kroz povijest su se mijenjali stavovi i odnos prema invaliditetu, a time i položaj osoba s invaliditetom u društvu.
- ▶ Utjecajno s tim mijenjaju se i društvene ideologije koje su kroz vrijeme stvarale različite pristupe prema invaliditetu.
- ▶ Temeljni modeli pristupa invaliditetu su:
  - ▶ karitativni model,
  - ▶ medicinski model,
  - ▶ socijalni model,
  - ▶ model ljudskih prava (Leutar i Buljevac, 2020.).
- ▶ Modeli pružaju prikaz odnosa društva prema invaliditetu.

Stavovi i odnos prema invaliditetu kroz povijest

- ▶ U Sparti je bilo dopušteno bacanje novorođenčeta s teškoćama u klance Tajget.
- ▶ U Ateni su Solonovi zakoni propisivali izlaganje ostavljanjem djece s invaliditetom u šumi.
- ▶ U Starom Egiptu je roditeljima bilo zabranjeno odstranjivanje djece s teškoćama, a u slučaju da se to dogodilo, bili su kažnjavani jer se smatralo da su osobe s invaliditetom bile pod posebnom zaštitom bogova i uživali su priznanje.
- ▶ Kod starih Hebreja bilo je zabranjeno izlaganje djece s teškoćama u razvoju, ali je takvo dijete moglo biti prodano za roba.
- ▶ Prevladavanje netolerantnog stava prema osobama s invaliditetom u antičko doba onemogućilo je organiziranje sustavne brige i zaštite.

Karitativni model

- ▶ Javlja se u srednjem vijeku, glavnu ulogu ima crkva.
- ▶ Karitativni model na osobe s invaliditetom gleda kroz sažaljenje i milosrđe (Puljiz, 1997.).
- ▶ Invaliditet se smatra kao božja kazna, posljedica grijeha predaka ili iskušenja.
- ▶ Različite vjerske zajednice odnose se drugačije prema osobama s invaliditetom. Tako primjerice, neke su zajednice liječile invaliditet egzorcizmom dok su druge pružale njegu kao znak milosrđa (Mihanović, 2019.).
- ▶ Kršćanski odnosno karitativni model karakterizira pružanje pomoći iz samilosti, a na temelju ljubavi prema bližnjem.

Medicinski model

- ▶ jedan od najdominantnijih modela podržan napretkom znanosti i medicine,
- ▶ stavlja pojedinca u medicinsku kategoriju,
- ▶ Dao je moć i utjecaj medicinskoj struci da diktira životima osoba s invaliditetom.
- ▶ Liječnici distribuiraju etikete kategorija koje nose društvenu stigmju.
- ▶ Fokus modela jest na oštećenju te ga shodno tome karakterizira institucionalizacija, medicinska rehabilitacija i socijalna pomoć.

Problem se nalazi unutar pojedinca, odnosno osobe s invaliditetom zbog njenog oštećenja koje zahtijeva medicinsku intervenciju kako bi se ona prilagodila društvu.

Medicinski model

- ▶ Na invaliditet se gleda kao na problem oštećenja, pojedinac s invaliditetom treba biti zbrinut, adaptiran u zajednici, a oštećenje korigirano (Vasiljević i Vinković, 2019.).
- ▶ Gleda na osobe s invaliditetom kao osobe ograničenih sposobnosti.
- ▶ Oštećenja pojedinca sprječavaju da se uključi u društvo.
- ▶ Invaliditet se gleda kao osobna tragedija s kojom se mora nositi.
- ▶ Ne pridaje se dovoljna važnost ukidanju društvenih prepreka i diskriminacije.
- ▶ Osobe s invaliditetom postaju objektom socijalne pomoći.
- ▶ Institucionalizacija odnosno izoliranje osobe iz vlastite okoline nudi se kao rješenje kada stručne službe ne mogu otkloniti rješenje.

Medicinski model

- ▶ Medicinski model obuhvaća dva pristupa:
- ▶ biomedicinski i funkcionalni pristup (Leutar i Buljevac, 2020.).
- ▶ Biomedicinski pristup uzrok teškoća vidi u fizičkom i psihičkom stanju, a rješenje nudi u lijekovima ili operacijama.
- ▶ Funkcionalni pristup ističe rehabilitacijske procese. Nakon uspostavljanja dijagnoze i liječenja slijedi rehabilitacija za obnavljanje funkcionalnog kapaciteta. Pojedince se promatra kroz njegovo oštećenje, bez uvida u ostatak sposobnosti.
- ▶ Stručne osobe orijentirane su na skrb i zaštitu osobama s invaliditetom. Takav stav prihvatljiv je sve dok pojedinac ima mogućnosti uključiti se u donošenje odluka o postupcima u svezi svog života te kada je odgovoran za posljedice toga (Urbanc, 2005.).

Socijalni model

- ▶ Usvajanjem Konvencije o pravima osoba s invaliditetom 2006. godine od strane UN-a dolazi do izražaja socijalni model.
- ▶ U fokusu je jednaki pristup pravima za sve osobe neovisno o fizičkim i ostalim razlikama. Javlja se ideja o inkluziji koja označava pripadanje zajednici neovisno o razlikama, no te iste razlike ne poriče.
- ▶ Polazište modela je potreba integracije osoba s invaliditetom u društvo.
- ▶ **Invaliditet je prema ovome modelu posljedica komunikacijskih i fizičkih društvenih stavova i barijera koje sprječavaju osobe s invaliditetom da se uključe u zajednicu te koje narušavaju njihovo dostojanstvo.**
- ▶ Na osobu s invaliditetom gleda se kao na osobu smanjenih mogućnosti, no odgovornost više nije na njoj samoj već se prebacuje na društvo.

Socijalni model

- ▶ Stavlja naglasak na društvo i kao osnovni problem naglašava odnos društva prema osobama s invaliditetom.
- ▶ Stavlja pojedinca u centar odlučivanja pri donošenju odluka koje se odnose na njega, te što je još najvažnije, smještava problem izvan osobe, u društvo.
- ▶ Ono što osobe s invaliditetom isključuje iz društva su neznanje, predrasude i strahovi koji prevladavaju u tom društvu.
- ▶ Zalaže se za razumijevanje invaliditeta.
- ▶ Potiče interakciju invaliditeta i okoline koja nije prilagođena pa na taj način koči osobu da koristi preostale sposobnosti.
- ▶ Pod pojmom **neprikladne okoline** smatra se ona koja oštećenje pojedinca mijenja u invaliditet te ga koči u aktivnostima i isključuje iz društva.
- ▶ Invaliditet se gleda kao posljedica društveno kreiranih prepreka te se stoga fokusira na otklanjanje istih.
- ▶ **Barijere: okolišne, kulturne, ekonomske**

Socijalni model

- ▶ Osnovna ideja modela je da oštećenje koje objektivno postoji ne treba negirati, ali ono ne umanjuje vrijednost osobe kao ljudskog bića.
- ▶ naglašava preostale sposobnosti osobe s invaliditetom,
- ▶ teži izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom s ljudima bez invaliditeta, naglašava prava pojedinca i aktivno se zalaže za prava osoba s invaliditetom,
- ▶ potiče uvažavanje različitosti i ravnopravnosti te otklanja diskriminaciju.
- ▶ Zalaže se za zakonodavne promjene u svrhu eliminiranja prepreka bilo kakve vrste te poštivanja ljudskih prava.
- ▶ Teži osvijestiti članove zajednice o potencijalima osoba s invaliditetom te se naglašava razlika između invaliditeta i oštećenja (Leutar i Buljevac, 2020.). Kod osobe može biti prisutno oštećenje, a da ono nužno nema utjecaj na sposobnost, a također može postojati nesposobnost bez značajnog oštećenja (Thompson i sur., 2004.)

Medicinski i socijalni model - pristup 'invaliditetu'

Medicinski model problema	Socijalni model rješenja
Bolne ruke, ne može otvoriti staklenke, vrata	Bolje dizajnirani otvarači, automatska vrata
Teškoće u stajanju na duže vrijeme	Više sjedećih mjesta na javnim mjestima
Ne može se popeti stepenicama u zgradi	Rampe i dizala u svim zgradama
Drugi ljudi Vam neće dati posao jer misle da ne možete raditi	Educirati ljude da gledaju sposobnosti osoba s invaliditetom, a ne njihove probleme

Model ljudskih prava

- ▶ Predstavlja novi pristup invaliditetu unazad dvadesetak godina.
- ▶ Usmjeren je na dostojanstvo ljudskog bića. **Naglašava neotuđivo dostojanstvo osobe neovisno o invaliditetu.**
- ▶ Svaka osoba prvenstveno odlučuje za sebe, svi ljudi imaju ista prava, a s time i obaveze.
- ▶ Vrijednosti - **dostojanstvo, autonomija, jednakost i solidarnost** (Quinn & Degener, 2002: 14; Žiljak, 2005: 255) - naročito su važne u kontekstu generaliziranih pojmova u smislu vrijednosti, kao i u kontekstu invaliditeta (Quinn & Degener, 2002).
- ▶ Prepoznavanje vrijednosti ljudskog dostojanstva služi kao snažan podsjetnik da osobe s invaliditetom imaju udjela u društvu te polažu pravo na to društvo.

Model ljudskih prava

- ▶ Potiče aktivno sudjelovanje osoba s invaliditetom u procesu donošenja odluka
- ▶ Kao što mu samo ime kaže, promiče ljudska prava, naglašava da invaliditet ne smije ograničavati realiziranje prava osobe (Degener, 2017.).
- ▶ Obuhvaća politička, građanska, ekonomska, kulturna i socijalna prava, oštećenje predstavlja kao dio ljudske raznolikosti, iznosi problematiku identiteta grupa u zajednici te teži realizaciji socijalne pravde (Leutar i Buljevac, 2020.).
- ▶ Prema Žiljak (2005.), invalidnost predstavlja bitno političko pitanje, stavlja se u deklaracije, javlja se u socijalnim akcijama i javnim politikama. Dolazi do proširenja prava te nastaju nova. Sukladno primjeru međunarodnog zakonodavstva, Hrvatska se također orijentirala na stvaranje inkluzivnog društva.

Inkluzija

- ▶ Inkluzija (lat. *Inclusio*) znači uključivanje, sadržavanje, obuhvaćanje, podrazumijevanje; u stručnoj literaturi se objašnjava kao: biti uključen, pripadati, sudjelovati, biti s drugima, uvijek i samo zajedno sa svima u svojoj najbližoj lokalnoj sredini.
- ▶ Inkluzija ohrabruje i pomaže svakoj osobi sa invaliditetom da preuzme potpunu odgovornost za svoje ponašanje, i učenje uz pomoć roditelja-skrbnika, učitelja i edukatora, što značajno utječe na međusobnu komunikaciju i suradnju po principu “svi za jednoga, jedan za sve“.

Inkluzija

- ▶ Razvojem svijesti društva o vrijednosti svakog pojedinca javlja se inkluzija kao pokret u okviru socijalnog modela.
- ▶ **Inkluzija sama po sebi ne podrazumijeva izjednačavanje svih ljudi, već uvažavanje različitosti svakog pojedinca kojem pruža mogućnost odlučivanja o vlastitom životu i preuzimanja odgovornosti.**
- ▶ Prema Konvenciji UN-a o pravima osoba s invaliditetom, invaliditet je razvojni proces koji nastaje kao rezultat međusobnog djelovanja osoba s invaliditetom s preprekama koje proizlaze iz okoline, a koje onemogućuju njihovu ravnopravnu participaciju u društvu.
- ▶ Dvije bitne komponente socijalne inkluzije koje se međusobno nadovezuju i preklapaju su participacija u zajednici te interpersonalni odnosi.

Najznačajniji dokumenti

- ▶ Ustav Republike Hrvatske
- ▶ Opća deklaracija o ljudskim pravima
- ▶ Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom
- ▶ Svrha Konvencije je promicanje, zaštita i osiguravanje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom i promicanje poštovanja njihovog urođenog dostojanstva
- ▶ Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. godine predstavlja akt strateškog planiranja kojim Republika Hrvatska nastavlja kreirati politiku prema osobama s invaliditetom poštujući UN Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i ostale suvremene međunarodne standarde kao okvir za daljnji razvoj prava za osobe s invaliditetom.

Prava u sustavu socijalne skrbi

- ▶ Zakon o socijalnoj skrbi (NN [18/22](#), [46/22](#), [119/22](#), [71/23](#), [156/23](#))
- ▶ Zakon o inkluzivnom dodatku (NN 156/23)
- ▶ Zakon o osobnoj asistenciji (NN 71/2023)
- ▶ Zakon o povlasticama u prometu (NN 133/2023)

Primjer dobre prakse

- ▶ Kampanja: „Inkluzija je ljudsko pravo”
- ▶ Kampanju je provodio je pokret osoba s invaliditetom u okviru 8. centra znanja s ciljem donošenja Zakona o inkluzivnom dodatku i uspostave cjelovitog inkluzivnog pristupa izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom, bez obzira na vrstu, stupanj i uzrok invaliditeta s osobama bez invaliditeta.
- ▶ u okviru kampanje održani okrugli stolovi na teme:
  - ▶ „Inkluzija kao univerzalno ljudsko pravo“
  - ▶ „Inkluzija u sustavu odgoja i obrazovanja - izazovi i mogućnosti“
- ▶ Donesen Zakon o inkluzivnom dodatku (NN 156/23) na snazi od 01.01.2024.

**Različitost je činjenica.
Inkluzija je čin.**

8. Centar znanja za društveni razvoj sudjeluje u procesu donošenja Zakona o inkluzivnom dodatku. Inkluzivni dodatak je novčana naknada namijenjena osobama s invaliditetom u svrhu prevladavanja različitih prepreka koje mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s osobama bez invaliditeta. U tu svrhu provodi zajedničku Kampanju „Inkluzija je ljudsko pravo“ kojom se želi postići donošenje Zakona o inkluzivnom dodatku koji će osobama s invaliditetom omogućiti dostojanstven život i kroz uključivanje u život zajednice, izjednačavanje mogućnosti bez obzira na vrstu, stupanj i uzrok invaliditeta.

Zaključak

- ▶ Pojavom socijalnog modela invaliditeta i modela ljudskih prava dolazi do značajnih promjena u odnosu društva prema osobama s invaliditetom.
- ▶ Neznanje, nedovoljna informiranost i nedovoljna educiranost proizvode predrasude, stigmatizaciju i diskriminaciju.
- ▶ Sustavno informiranje, educiranje i osvještavanje javnosti ključno je ukoliko želimo osigurati potencijal osoba s invaliditetom i unaprijediti kvalitetu življenja osoba s invaliditetom jer je to način na koji ćemo unaprijediti kvalitetu društva u cjelini.
- ▶ Potrebno je staviti naglasak na kreiranje politika osoba s invaliditetom na svim razinama te djelovati u lokalnoj zajednici na području umrežavanja različitih dionika kako bi osobe s invaliditetom imale bolju kvalitetu života i bile uključene u sve segmente zajednice.

Zaključak

- ▶ Potpuno i učinkovito sudjelovanje osoba s invaliditetom u životu zajednice i društva nužno je vezano uz uklanjanje barijera sadržanih u arhitektonskim rješenjima okoliša, ali i svijesti pojedinaca.
- ▶ Osoba s invaliditetom treba biti voljna i otvorena za integraciju u društvo, a društvo je treba otvoreno i voljno prihvatiti kao ravnopravnu, jednaku i s poštovanjem.
- ▶ Inkluzija je čin i čini nas sve odgovornima za ravnopravno uključivanje osoba s invaliditetom u sve sfere društvenog života.
- ▶ Tolerancija i prošireni vidici mogu stvarati snažnije i kvalitetnije društvo u kojem svi članovi sudjeluju i doprinose na ravnopravnoj osnovi.

Literatura:

- ▶ Mihanović, Vesna, Invaliditet u kontekstu socijalnog modela, 2010.g.
- ▶ Žiljak, T. (2005). Invaliditet je pitanje ljudskih prava: Može li obrazovanje pomoći njihovu ostvarenju?. *Anali hrvatskog politološkog društva, časopis za politologiju*
- ▶ Leutar, Z. i Buljevac, M. (2020). *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada

Socijalni model invaliditeta put prema inkluziji

HVALA!